

WYCHOWANIE TO PODSTAWA

Rekomendacje do pracy
nad programem wychowawczo-
-profilaktycznym szkoły.
Dobre praktyki.

Opracowanie zbiorowe pod redakcją
Katarzyny Grubek i Emilii Kędziorek

Redakcja merytoryczna i językowa:
Katarzyna Grubek

Iceland
Liechtenstein
Norway grants

Projekt „Wychowanie to podstawa” korzysta z dofinansowania o wartości 109 tys. euro otrzymanego od Islandii, Liechtensteinu i Norwegii w ramach Funduszy EOG.

Celem projektu „Wychowanie to podstawa” jest przygotowanie i upowszechnienie modelowego procesu planowania, tworzenia i wdrażania rozwiązań wzmacniających funkcję wychowawczą szkoły, nastawioną na kształcenie u uczniów i uczennic kompetencji społecznych, obywatelskich i osobistych, przy jednoczesnym wzmocnieniu inkluzyjności działań edukacyjnych.

Spis treści

- 3 Wprowadzenie: Jak „ożywić” program wychowawczo profilaktyczny w naszej szkole?
- 5 Przejąd i inwentaryzacja
- 9 Koncentracja i priorytetyzacja
- 12 Monitorowanie i ewaluacja
- 13 Zaangażowanie
- 15 Wychowanie to podstawa: zestawienie materiałów

Wprowadzenie: Jak „ożywić” program wychowawczo profilaktyczny w naszej szkole?

Zawarte w niniejszej publikacji rekomendacje i dobre praktyki są wynikiem pracy z dziesięcioma szkołami podstawowymi w ramach programu *Wychowanie to podstawa* w roku szkolnym 2021/2022. Celem było wypracowanie rozwiązań organizacyjnych dotyczących procesu diagnozy, planowania, adaptacji, wdrażania i ewaluacji obowiązujących w polskiej szkole programów wychowawczo-profilaktycznych. Metodologia pracy - uwzględniająca partycypację nauczycielek i nauczycieli, uczniów i uczennic oraz rodziców w całym procesie - została opisana w publikacji *Wychowanie to podstawa. Metodologia pracy nad programem wychowawczo-profilaktycznym szkoły*¹.

Podjęcie tego wyzwania przez Centrum Edukacji Obywatelskiej wynikało z obserwacji i rozmów prowadzonych z nauczycielami i nauczycielkami, że w wielu szkołach programy wychowawczo-profilaktyczne są martwymi dokumentami, nie przekładającymi się na codzienną pracę z uczniami. Zadawaliśmy więc sobie i nauczycielom-praktykom pytanie, **co można zrobić, aby wykorzystać potencjał tego dokumentu do budowania w szkołach środowiska sprzyjającego uczeniu się oraz wspierającego dzieci i młodzież w rozwoju w różnych obszarach życia**. A może nawet zrobić krok wcześniej: oderwać się od myślenia o dokumencie (bo przecież nie on tu jest najważniejszy) i wspólnie poszukać najpierw odpowiedzi na pytanie, co jest dla nas ważne w szkole, w naszej szkole.

Trudności i wyzwania, które zdefiniowaliśmy, można zawrzeć w kilku punktach, które w wielu aspektach łączą się ze sobą:

1. Zbyt duża ogólność zapisów programów wychowawczo-profilaktycznych, którą trudno przełożyć na konkrety szkolnej codzienności.
2. Zbyt duża szczegółowość zapisów programów wychowawczo-profilaktycznych, uniemożliwiająca wdrażanie i monitorowanie konkretnych działań oraz gubiąca ich sens wychowawczy lub/i profilaktyczny.
3. Umieszczanie w programie wychowawczo-profilaktycznym działań i interwencji, których sens wychowawczy lub/i profilaktyczny jest trudny do określenia.
4. Ograniczanie pracy nad programem do jego planowania i uchwalenia, które nie uwzględnia monitorowania, ewaluacji w trakcie roku szkolnego ani wprowadzania koniecznych poprawek (brak elastyczności).
5. Powierzenie pracy nad programem jednej osobie lub wąskiej grupie wciąż tych samych osób z grona pedagogicznego, co utrudnia świeże spojrzenie na zmieniającą się rzeczywistość i nie buduje poczucia wspólnej odpowiedzialności za wdrażanie zapisów programu.

¹ Wychowanie to podstawa. Metodologia pracy nad programem wychowawczo-profilaktycznym szkoły: <https://ucznotwartosci.ceo.org.pl/material/metodologia-pracy-nad-programem-wychowawczo-profilaktycznym-szkoly/>

Jak temu zaradzić?

W tej publikacji proponujemy, aby przede wszystkim:

- dokonać **przeгляdu** istniejącego już programu wychowawczo-profilaktycznego oraz **inwentaryzacji** zawartych w nim działań, jak również szkolnych praktyk;
- **skoncentrować** działania wokół wybranych celów, nadać **priorytety**;
- pracując nad programem, zaplanować od razu sposoby i tryb **monitorowania** oraz **ewaluacji** działań;
- **zaangażować** do pracy nad programem jak największą grupę nauczycieli i nauczycielek, a dodatkowo uczniów i uczennice oraz ich rodziców.

W tekście umieszczono fragmenty refleksji asystentek i asystentów szkół, a także szkolnych specjalistów z procesu pracy nad programem wychowawczo-profilaktycznym w szkołach, które brały udział w programie *Wychowanie to podstawa*.

W spotkaniu podsumowującym wyniki profilu [profil szkoły, czyli narzędzie diagnozy zaproponowane szkołom – przyp. autorski] wzięli udział wszyscy nauczyciele szkoły. Pracując w grupach, dokładnie przeanalizowali wnioski wynikające z profilu szkoły. Wnioski te zestawili z programem wychowawczo-profilaktycznym i z mapą obszarów wychowawczych szkoły, zaproponowaną przez CEO (patrz: Metodologia pracy nad programem wychowawczo-profilaktycznym szkoły). Na tej podstawie zastanawiali się, co z potrzeb wynikających z profilu mają w swoim programie uwzględnione, a czego im brakuje. Wynikiem tego spotkania była też konstatacja, że plan jest za bardzo rozbudowany i mało konkretny. Taka wspólna dyskusja nauczycieli o programie wychowawczo-profilaktycznym odbyła się w szkole po raz pierwszy, bo do tej pory tworzenie programu pozostawało w gestii wąskiej grupy, a nauczyciele byli z gotowym dokumentem zapoznawani i jedynie zatwierdzali go do realizacji. Taka dogłębna analiza programu oraz zestawienie go ze stanem, do którego należy zmierzać (mapa szkoły) spowodowały ożywioną dyskusję i zmobilizowała do refleksji.

Janina Stojak,
asystentka Szkoły Podstawowej nr 2 w Kozach

Przegląd i inwentaryzacja

Co właściwie musi się znaleźć w programie wychowawczym-profilaktycznym szkoły? Przypomnijmy zapisy *Ustawy Prawo oświatowe*:

Art. 26.

1. Szkoły oraz placówki, o których mowa w art. 2 pkt 3–5, 7 i 8, realizują program wychowawczo-profilaktyczny obejmujący:
 - 1) treści i działania o charakterze wychowawczym skierowane do uczniów oraz
 - 2) treści i działania o charakterze profilaktycznym skierowane do uczniów, nauczycieli i rodziców.
2. Program wychowawczo-profilaktyczny opracowuje się na podstawie wyników corocznej diagnozy w zakresie występujących w środowisku szkolnym potrzeb rozwojowych uczniów, w tym czynników chroniących i czynników ryzyka, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożeń związanych z używaniem substancji psychotropowych, środków zastępczych oraz nowych substancji psychoaktywnych.
3. Diagnozę, o której mowa w ust. 2, przeprowadza dyrektor szkoły lub placówki albo upoważniony przez niego pracownik szkoły lub placówki.
4. Przepisów ust. 1–3 nie stosuje się do przedszkoli, szkół dla dorosłych, branżowych szkół II stopnia, szkół policealnych i policealnych szkół artystycznych.

Jak widać, wytyczne są skromne i nie nakładają na szkołę konieczności tworzenia wielostronicowych dokumentów, które znajdziemy na stronach internetowych wielu placówek. Jednak przepisy odnoszące się do wychowania w szkole są dość rozproszone – powinności szkoły dotyczące kształtowania postaw znajdziemy w kilku innych miejscach wzmiankowanej ustawy, jak i w *Podstawie programowej kształcenia ogólnego*².

Czytamy tam m.in.:

Najważniejszym celem kształcenia w szkole podstawowej jest dbałość o integralny rozwój biologiczny, poznawczy, emocjonalny, społeczny i moralny ucznia.

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. z 2017 r., poz. 356)

A dalej:

Kształcenie ogólne w szkole podstawowej ma na celu:

- 1) wprowadzanie uczniów w świat wartości, w tym ofiarności, współpracy, solidarności, altruizmu, patriotyzmu i szacunku dla tradycji, wskazywanie wzorców postępowania i budowanie relacji społecznych, sprzyjających bezpiecznemu rozwojowi ucznia (rodzina, przyjaciele);*
- 2) wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej;*
- 3) formowanie u uczniów poczucia godności własnej osoby i szacunku dla godności innych osób;*
- 4) rozwijanie kompetencji, takich jak: kreatywność, innowacyjność i przedsiębiorczość;*
- 5) rozwijanie umiejętności krytycznego i logicznego myślenia, rozumowania, argumentowania i wnioskowania;*
- 6) ukazywanie wartości wiedzy jako podstawy do rozwoju umiejętności;*
- 7) rozbudzanie ciekawości poznawczej uczniów oraz motywacji do nauki;*
- 8) wyposażenie uczniów w taki zasób wiadomości oraz kształtowanie takich umiejętności, które pozwalają w sposób bardziej dojrzały i uporządkowany zrozumieć świat;*
- 9) wspieranie ucznia w rozpoznawaniu własnych predyspozycji i określaniu drogi dalszej edukacji;*
- 10) wszechstronny rozwój osobowy ucznia przez pogłębianie wiedzy oraz zaspokajanie i rozbudzanie jego naturalnej ciekawości poznawczej;*
- 11) kształtowanie postawy otwartej wobec świata i innych ludzi, aktywności w życiu społecznym oraz odpowiedzialności za zbiorowość;*
- 12) zachęcanie do zorganizowanego i świadomego samokształcenia opartego na umiejętności przygotowania własnego warsztatu pracy;*
- 13) ukierunkowanie ucznia ku wartościom.³*

Należy ponadto uwzględnić (zwłaszcza w części dotyczącej profilaktyki):

- Ustawę z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 783).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 stycznia 2018 r. w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii (Dz.U. z 2018 r., poz. 214).

Nic więc dziwnego, że wiele szkół próbuje wszystkie te szczegółowe wymagania (i jeszcze więcej) zapisać w postaci rozlicznych działań w swoich programach wychowawczo-profilaktycznych, wskazując czasem, w jaki sposób mają się one przyczyniać do rozwoju poszczególnych sfer funkcjonowania ucznia (poznawczej, emocjonalnej, społecznej i moralnej). Próbując odnaleźć się w gąszczu przepisów, sięgamy również po publikacje odnoszące się do konstruowania programów wychowawczo-profilaktycznych, m.in. po cenną pozycję *Opracowujemy i ewaluujemy program*

³ Załącznik 2: Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej

wychowawczo profilaktyczny szkoły Zbigniewa B. Gasia i Wiesława Poleszaka⁴, która stała się wyznacznikiem standardów pracy nad programami w wielu szkołach. Wartością tej publikacji jest kompleksowe podejście do kwestii wychowawczych i profilaktycznych, bardzo uporządkowana struktura działań oraz zachęta do głębokiej refleksji nad pytaniami: jaką szkołę chcemy tworzyć i jakiego człowieka chcemy w niej wychować (profil absolwenta). Jednak kompleksowość oznacza tu również ogólność: na to, jak stworzyć strategię wychowawczo-profilaktyczną szkoły poświęcono zaledwie dwie strony, a o diagnozie jakości funkcjonowania uczniów jest krótka wzmianka.

Czy dobrze jest mieć określoną sylwetkę absolwenta? Z pewnością. Czy wizja i misja szkoły⁵ są istotne w konstruowaniu strategii wychowawczo-profilaktycznej? Nie ma wątpliwości. Uzgodnienie wartości, które prowadzi do ustalenia tych filarów, ma jednak służyć planowaniu konkretnych działań, a więc staje się fundamentem pod:

1) treści i działania o charakterze wychowawczym skierowane do uczniów oraz

2) treści i działania o charakterze profilaktycznym skierowane do uczniów, nauczycieli i rodziców.

Jeżeli w szkole udało się wypracować taką bazę, warto ją z pewnością co jakiś czas przeglądać i poddawać pod dyskusję, zadając społeczności szkolnej (czyli nie tylko nauczycielom i nauczycielkom!) kluczowe pytania:

- Czy nadal zgadzamy się, że takie właśnie są podstawy naszych działań?
- Czy wszyscy je rozumiemy i czy rozumiemy je tak samo?
- Co one oznaczają dla nas w codziennej praktyce szkolnej?

Trudno jednak sobie wyobrazić, żeby co roku rada rodziców uchwałała na nowo fundamenty funkcjonowania szkoły. Pierwszą rekomendacją z naszej strony jest więc rozdzielenie tej części fundamentalnej programu (swoistej preambuły) od realnego planu czy strategii działań i przypisanie właściwych im funkcji: wizja/misja/profil absolwenta określają cel, do którego dążymy, a strategia ma z niego wynikać i zawierać zadania, które **odpowiadają na bieżące potrzeby szkolnej społeczności**.

Kolejnym krokiem jest **inwentaryzacja tych działań zapisanych we właściwym planie (strategii), które są podejmowane cyklicznie co roku**. Nie jest naszą intencją podważanie tej praktyki: niektóre z nich stanowią o szkolnej tradycji, niektóre wynikają z przyjętych zobowiązań. Być może jednak już na tym etapie zaobserwujemy, że nie wiemy, dlaczego pewne punkty zostały wpisane do programu:

- Czemu one służą?
- Co osiągamy przez te działania?
- Czy jasno komunikujemy ich sens i cel uczniom, uczennicom, rodzicom, wszystkim nauczycielom i innym pracownikom szkoły?
- Jakie postawy mają kształtować?
- Czy na pewno są zgodne z określonymi przez nas wartościami, misją i wizją szkoły, profilem absolwenta – jeśli je spisaliśmy?
- Może powtarzamy je co roku po prostu z przyzwyczajenia, a nie określiliśmy ich roli wychowawczej lub zapomnieliśmy o niej?

4 Z. B. Gaś, W. Poleszak, Opracowujemy i ewaluujemy program wychowawczo profilaktyczny szkoły, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2017 http://www.bc.ore.edu.pl/Content/900/Poleszak_Opracowujemy...program_wych_profilak_2017_B.+Gas.pdf

5 Wizja i misja szkoły są bazą do tworzenia programu wychowawczo-profilaktycznego wg innej publikacji Ośrodka Rozwoju Edukacji: M. Wieczorek, Program wychowawczo-profilaktyczny szkoły i placówki krok po kroku, Warszawa 2018: <https://www.ore.edu.pl/2018/11/program-wychowawczo-profilaktyczny-szkoly-i-placowki-krok-po-kroku/>

Na razie warto się tylko zastanowić, co koniecznie należy zostawić (i dlaczego). Ponieważ na kolejnym etapie będziemy nasz program “odchudzać”.

Oprócz inwentaryzacji działań warto dokonać również inwentaryzacji istniejących struktur, np.:

- Jakie zespoły nauczycielskie działają w szkole? Jak są wykorzystywane w obszarze wychowania i profilaktyki?
- Jakie zespoły uczniowskie działają w szkole? Jak są wykorzystywane w obszarze wychowania i profilaktyki?
- Czy w szkole działają jakieś zespoły rodziców – poza prezydium rady rodziców? Jeśli tak, jak są angażowane w obszarze wychowania i profilaktyki? A jeśli nie, to jaką rolę w obszarze wychowania i profilaktyki pełni sama rada rodziców?

Warto podkreślić, że celem inwentaryzacji tak działań, jak i struktur, jest docenienie tego, co już się w szkole dzieje i optymalizacja tych działań i struktur pod kątem wychowania i profilaktyki. Mówiąc prościej: wykorzystajmy to, co i tak już dobrze funkcjonuje! Dobrym przykładem takiej sytuacji jest praktyka Szkoły Podstawowej nr 82 w Poznaniu, gdzie działają od jakiegoś czasu Klasowi Koordynatorzy do spraw Bezpieczeństwa. Okazało się, że można wykorzystać potencjał tej grupy również do innych procesów w szkole opartych na uczniowskiej partycypacji.

O czym warto pamiętać:

- Przejrzyjcie sam dokument: czy wszystko, co w nim jest, musi tam być?
- Dokonajcie inwentaryzacji działań i struktur – co służy/co nie, co się sprawdziło/co nie, co osiągamy przez to działanie; jak można wykorzystać istniejące w szkole struktury?

Dobłą praktyką może być skupienie się na realizacji jednego celu, którym w Szkole Podstawowej nr 16 w Kędzierzynie-Koźlu jest “Budowanie relacji i tworzenie atmosfery bezpieczeństwa w klasie”. Dzięki temu wszyscy wiedzą, w jakim kierunku idą i nie tracą celu z oczu. Szkoła równolegle do pracy w programie Wychowanie to podstawa pracuje w Klubie SUS. W klubie zajmują się obszarem “Samoregulacja uczniów w uczeniu się”. Asystentki szkoły (osoby wspierające szkołę tak w realizacji programu Wychowanie to podstawa, jak i w ramach Klubu SUS) zachęciły przedstawicieli szkolnej społeczności, by wykorzystali wnioski z diagnozy profilem wychowawczym do zaplanowania pracy. Mocną stroną planu jest duże upodmiotowienie uczennic i uczniów. Wśród zaplanowanych działań znajdują się np. takie: „Uczniowie prezentują własne zdanie podczas rozmów, debat i dyskusji na lekcjach i zajęciach, proponują pomysły do pracy nad zadaniem, zadają pytania i odpowiadają na nie.”; „Uczniowie mają możliwość autorefleksji (samooceny) i/lub otrzymują informację zwrotną dotyczącą ich osiągnięć edukacyjnych i zachowania”. Koncentracja działań dotyczy tu więc nie tylko oddziaływań wychowawczych – przenika również wymiar stricte dydaktyczny. Efektem takiego ujęcia staje się pogłębienie pracy nad tym, co najważniejsze (i co jest wynikiem diagnozy) zamiast powierzchownej realizacji wielu rozproszonych zadań.

**Izabela Jaskółka-Turek,
asystentka Szkoły Podstawowej nr 16 w Kędzierzynie-Koźlu**

Wiele działań wychowawczych podejmowanych do tej pory w szkole miało indywidualny charakter, polegający na tym, że jeden z nauczycieli zajmował się koordynacją działań, zebraniem grupy uczennic i uczniów. Poprzez udział w programie Wychowanie to podstawa nauczycielki i nauczyciele zauważyli, że wiele zaplanowanych w programie wychowawczym działań ma wspólny wątek np. zagadnienia edukacji globalnej czy ekologicznej. Wcześniej działania były planowane w dłuższym okresie, ich podsumowanie i świętowanie sukcesu było jednorazowym wydarzeniem głównie dla zaangażowanych uczennic i uczniów. Wspólnie postanowiono, żeby działania w jednym wątku tematycznym zebrać razem i realizować je jako projekt edukacyjny, który koordynuje jedna osoba ze szkoły, pomagają jej w realizacji nauczycielki i nauczyciele, którzy byli odpowiedzialni za dane działanie wpisane wcześniej w program wychowawczy. Podsumowanie projektu, czyli świętowanie sukcesu odbędzie się dla wszystkich działań w jednym terminie, zostaną zaproszeni na nie rodzice uczennic i uczniów, osoby wspierające szkołę. Przy okazji weryfikacji programu wychowawczego zwrócono uwagę, że w działania projektowe mogą włączyć się rodzice razem ze swoimi dziećmi, więc gdzie tylko było to możliwe, dopisano takie działania.

**Michał Szczepanik,
asystent Szkoły Podstawowej nr 1 im. Świętego Józefa w Kaszowie**

Koncentracja i priorytetyzacja

Sam przegląd i inwentaryzacja mogą już sporo zmienić w programie wychowawczo-profilaktycznym. Konstatacja po nich brzmi podobnie w wielu szkołach: w naszym programie jest za dużo punktów do realizacji. Jak zatem “odchudzić” plan działań i według jakiego klucza?

Ustawodawca daje nam ten klucz, zapisany w Art. 26 Ustawy Prawo oświatowe. Przypomnijmy:

2. Program wychowawczo-profilaktyczny opracowuje się **na podstawie wyników corocznej diagnozy** w zakresie występujących w środowisku szkolnym potrzeb rozwojowych uczniów, w tym czynników chroniących i czynników ryzyka, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożeń związanych z używaniem substancji psychotropowych, środków zastępczych oraz nowych substancji psychoaktywnych.

3. Diagnozę, o której mowa w ust. 2, przeprowadza dyrektor szkoły lub placówki albo upoważniony przez niego pracownik szkoły lub placówki.

Wydaje się oczywiste, że działania należy skoncentrować wokół tego, czego najbardziej potrzebują uczniowie i uczennice w danym roku szkolnym. Droga zaś do odkrycia, co to jest, będzie **rzetelna diagnoza**. Wielokrotnie odbywa się to tak, że przez diagnozę rozumie się przeprowadzenie ankiety wśród uczniów (i ewentualnie rodziców) oraz dopisanie dodatkowych działań odpowiadających na aktualne potrzeby jako osobnych punktów programu, którego trzon przez lata pozostaje niezmienny. W ten sposób program wychowawczo-profilaktyczny “puchnie” z każdym rokiem. Natomiast nadal może mu brakować myśli przewodniej.

W Centrum Edukacji Obywatelskiej opracowaliśmy metodologię pracy nad programem wychowawczo-profilaktycznym, opartą na diagnozie metodą profilu szkoły i opisaliśmy ją w publikacji *Wychowanie to podstawa. Metodologia pracy nad programem wychowawczo-profilaktycznym szkoły*. Zachęcamy w niej, aby **do badania zaprosić wszystkich aktorów szkolnej sceny: uczniów i uczennice, ich rodziców, nauczycielki i nauczycieli, a jeśli to możliwe, również pracowników administracji i obsługi**. To pozwoli spojrzeć na mapę szkoły z różnych perspektyw. Najważniejszy jednak dla myślenia o “odchudzaniu” programu jest ten moment procesu, kiedy szkolna społeczność wybiera zgodnie obszary wychowawcze do dalszego rozwoju, po czym opracowuje cel lub cele na dany rok szkolny w tych właśnie obszarach. Ważne, żeby tych celów nie było zbyt dużo. Chodzi tu oczywiście o jakość, nie ilość oraz o możliwość późniejszego monitorowania ich realizacji. Działania, które wpisujemy do programu na dany rok szkolny służą realizacji tych właśnie celów, są więc odpowiedzią na realne problemy szkolnej społeczności.

Jeżeli na etapie inwentaryzacji wskazaliśmy już te działania, które są niezbędne w szkole ze względu na tradycję lub inne zobowiązania (np. kontynuację udziału w jakimś większym projekcie lub konieczność uwzględnienia podstawowych kierunków realizacji polityki oświatowej państwa), to możemy się teraz zastanowić, **w jaki sposób te konieczne działania mogą służyć celom wyznaczonym na ten rok**. Możemy co roku organizować jakąś akcję (np. dzień patrona czy projekt pozwalający lepiej poznać środowisko lokalne), ale modyfikować w taki sposób komunikację tych wydarzeń, metody i formy ich organizacji i inne elementy, aby służyły one celom wychowawczym wyznaczonym na dany rok oraz kształciły inne kompetencje uczniów.

Takie spojrzenie na realizowane w szkole działania pozwala również na inne ustawienie priorytetów: być może tym razem głównym celem wspomnianego dnia patrona będzie to, aby dać podczas niego większą przestrzeń do współpracy? (Cel wychowawczy: rozwijanie współpracy). A może to, żebyśmy świętowali przy tej okazji różnego typu sukcesy: że jakaś grupa stworzyła piękne plakaty, inna przygotowała przedstawienie, a jeszcze inna sprawdziła się w organizacji gry korytarzowej? (Cel wychowawczy: świętowanie sukcesów, wzmacnianie mocnych stron). Niech te elementy, które w wyniku diagnozy określiliśmy jako obszary do rozwoju, będą przedmiotem naszej szczególnej troski i uwagi, cokolwiek robimy.

W tym miejscu warto nadmienić, że tym samym duchem koncentracji działań wokół celów wyznaczonych przez diagnozę, powinny być przeniknięte również plany pracy wychowawczej poszczególnych klas. W działaniach wychowawczych niezwykle istotna jest bowiem spójność oddziaływań: na poziomie klasy i całej szkoły, w działaniach akcyjnych i długofalowych, ze strony wszystkich nauczycieli i nauczycielek (a nie tylko osoby formalnie pełniące funkcję wychowawcy klasy). Trudno zatem sobie wyobrazić, że kiedy w wyniku diagnozy odkryjemy jako obszar do rozwoju np. budowanie kultury współpracy i współdziałania, to “załatwimy sprawę” jedną czy drugą akcją oraz pogadanką dla młodzieży, nie zmieniając przy tym metod pracy na lekcjach (a także np. kołach przedmiotowych) w taki sposób, aby uczennice i uczniowie mogli się tej współpracy uczyć. **Nie tylko więc stawiamy jakość przed ilością, ale głębokość oddziaływań nad szerokim, ale powierzchownym zasięgiem.**

Inspirację do tego, jak można kształcić ważne kompetencje uczniów nie tylko w działaniach akcyjnych i projektowych oraz w czasie godzin do dyspozycji wychowawcy, ale także w codziennych drobnych interakcjach, stanowić może publikacja *Wychowanie to podstawa. Materiały dla nauczycieli i nauczycielek*.⁶

6 Centrum Edukacji Obywatelskiej, *Wychowanie to podstawa – materiały dla nauczycieli i nauczycielek*: <https://uczotwartosci.ceo.org.pl/material/wychowanie-to-podstawa-materiały-dla-nauczycielek-i-nauczycieli/>

Koncentracja i priorytetyzacja może przysłużyć się również takiemu planowaniu szkoleń rady pedagogicznej, aby jak najlepiej pozwoliły odpowiedzieć na realne potrzeby dzieci i młodzieży tu i teraz.

O czym warto pamiętać:

- Dokonajcie koncentracji działań wokół wyznaczonego celu: jakość, nie ilość; raczej głębokość, niż szerokość.
- Przesuńcie akcenty w działaniach corocznych/cyklicznych tak, aby służyły celom postawionym dzięki diagnozie.

Podczas realizacji w Szkole Podstawowej w Ściechowie programu „Wychowanie to podstawa” ucieszyło mnie zaangażowanie w dyskusję rodziców, uczniów i nauczycieli. Forma diagnozy w postaci rozmów okazała się bardziej szczegółowym dotknięciem problemów szkolnych. Sądzę, że warto dyskutować, rozmawiać i wyciągać wnioski do dalszej pracy. Uczniowie zwrócili szczególną uwagę na wartości w szkole. Uznali, że zbyt mało mówi się o nich. W sposób szczególny postanowiliśmy rozwijać świadomość uczniów dotyczącą wartości. Wychowawcy uwzględnili temat wartości na lekcjach godzin wychowawczych. W tym roku szkolnym po diagnozie w ramach programu rozpoczęła się działalność szkolnej grupy wolontariatu. Uczniowie wychodzą z własnymi propozycjami działań i je realizujemy. Warto pielęgnować te działania w kolejnych latach. Z pewnością na stałe wpiszą się w wychowawcze oddziaływania szkoły.

Monika Listowska,
pedagog Szkoły Podstawowej w Ściechowie

Monitorowanie i ewaluacja

Propozycje, w jaki sposób można monitorować i ewaluować realizację celów wychowawczo-profilaktycznych na dany rok szkolny, znajdują się w przywoływanej tu wielokrotnie pozycji *Wychowanie to podstawa. Metodologia pracy nad programem wychowawczo-profilaktycznym szkoły*.

W tym miejscu chcemy jedynie podkreślić rolę regularnego monitorowania i stopklatek ewaluacyjnych: chcemy przecież wiedzieć, czy zmierzamy we właściwym kierunku, czy cele wyznaczone na początku roku szkolnego rzeczywiście są realizowane dzięki działaniom, które zaplanowaliśmy. Może okaże się, że można jeszcze coś wykreślić z programu bez szkody dla realizacji celu, a pogłębić jakieś inne działanie? Może dostrzeżemy konieczność dodatkowego szkolenia dla nauczycieli lub szukania wsparcia w działaniach poza szkołą? Może nowe okoliczności, które się pojawiły, wymagają od nas modyfikacji działań? Ostatnie lata nauczyły nas wszystkich, jak bardzo zmienna potrafi być sytuacja w kraju i na świecie, a tym samym w naszych szkołach. Program wychowawczo-profilaktyczny stanowiący ramę do zapewnienia integralnego rozwoju dzieci i młodzieży musi być zatem odpowiednio elastyczny i pozwalać na wprowadzanie poprawek wynikających z kontekstu, w którym działa szkoła.

To normalne, że ludzie zapominają. Że tracą z oczu priorytety i wyznaczone cele, jeśli te nie są regularnie przypomniane. Mamy też tendencję do wpadania w stare koleiny postępowania, zwłaszcza przy nadmiarze obowiązków i w dużym stresie, którego w szkole nie brakuje. Tym istotniejsze staje się przypomnianie głównych kierunków działań wychowawczych, na które umówiliśmy się na początku roku szkolnego i temu także ma służyć stały monitoring. Dlatego dobrze jest zaplanować **małe momenty zatrzymania i refleksji** (“stopklatki”) już na początku roku szkolnego, a na przykład **pod koniec semestru przyjrzeć się dokładniej**, czy nasze działania są adekwatne do postawionych celów i nie trzeba ich przypadkiem skorygować. Pomocne może się okazać również **umieszczenie w widocznym miejscu** (nie w pokoju nauczycielskim, lecz we wspólnej przestrzeni w szkole) celów, które zostały wyznaczone w programie wychowawczo-profilaktycznym. I zawsze warto świętować nawet małe osiągnięcia w drodze do tych celów.

O czym warto pamiętać:

- Zadbajcie o widoczność głównych celów działań wychowawczych i profilaktycznych dla całej społeczności szkolnej.
- Zaplanujcie na początku roku szkolnego tryb monitorowania realizacji programu (narzędzia, pytania kontrolne, częstotliwość, kto będzie nad tym czuwał).
- Wpiszcie także do harmonogramu stopklatki ewaluacyjne (sprawdzenie kierunku, ewentualne modyfikacje).

W Szkole Podstawowej nr 2 w Pszczynie asystentka szkoły we współpracy z panią dyrektorką oraz pedagogką szkolną zaproponowała taki sposób pracy, aby całe grono pedagogiczne mogło poczuć współsprawstwo działań wychowawczo-profilaktycznych. Spotkanie przebiegało w formie world cafe: na siedmiu stolikach umieszczone były tematy/pytania, które wynikały bezpośrednio z wniosków z diagnozy profilem szkoły. Nauczyciele indywidualnie wybierali tematy, na które dyskutowali. Każda osoba miała możliwość rozmowy przy czterech stolikach. Podczas rozmowy przy stolikach zapisywano pomysły na działania, które można podejmować w tych określonych obszarach. Ważne było też to, że nauczyciele pogłębiali to, co było ważne dla nich w wymienionych obszarach, argumentowali, uzasadniali, a nawet spierali się, dochodząc w końcu do konsensusu. Tematy poszczególnych stolików to:

1. *W jaki sposób / kiedy / z kim rozmawiać o wartościach?*
2. *Jak pracować z uczennicami i uczniami, uwzględniając wspólne wartości?*
3. *Jak minimalizować rywalizację wśród uczniów i uczennic?*
4. *Jak pokazywać, że różnorodność jednostek i grup jest zasobem?*
5. *Jak doceniać sukcesy (także pozaszkolne) każdej uczennicy i każdego ucznia?*
6. *Jak tworzyć przestrzeń do współzawodnictwa i współpracy?*
7. *Jak wzmacniać poczucie wartości każdej uczennicy i każdego ucznia?*

Janina Stojak,
asystentka Szkoły Podstawowej nr 2 w Pszczynie

Zaangażowanie

Kto pracuje nad programem wychowawczo-profilaktycznym w waszej szkole? Pedagog? Psycholog? Wicedyrektor? Zespół wychowawców? Jeżeli jest to zawsze ta sama osoba lub grupa osób – często obciążona także innymi licznymi obowiązkami – to może się zdarzyć, że nie ma tu przestrzeni na nowe spojrzenie i pogłębioną refleksję. Jest ryzyko, że powstanie znów dokument bardzo podobny do tego z zeszłego roku i z poprzedniego, a potem całe grono się z nim zapozna i zgłasza za przekazaniem w tym kształcie do uchwalenia radzie rodziców. Albo też dokument, który powstanie, będzie co prawda innowacyjny i świetnie odpowiadający na wyzwania danej placówki, ale prawie nikt tego nie zauważy, czytając go szybko jako załącznik do jednego z wielu pism, od których we wrześniu pękają skrzynki mailowe nauczycieli. Trudno się dziwić, że ani rodzice, ani nawet nauczyciele nie mają poczucia, że ten dokument jest naprawdę ich – brak poczucia wpływu nie zachęca do zaangażowania i brania odpowiedzialności za wspólne działanie. Dotyczy to, oczywiście, również uczniów, jeśli są pomijani w tym procesie.

Dlatego w programie *Wychowanie to podstawa* **zaprosiliśmy do pracy nad programem wychowawczo-profilaktycznym nie tylko nauczycieli, ale też uczniów i rodziców**. Umożliwiło to wzajemne usłyszenie się na nowo, rodzicom i uczniom pozwoliło na odzyskanie poczucia wpływu, a nauczycielom – na poszerzenie perspektywy spojrzenia na sprawy wychowawcze. **Zachęciliśmy członków grona do pogłębionej refleksji i dyskusji nad wyzwaniami programu** (m.in. z wykorzystaniem metody world cafe). Ten etap wydaje się kluczowy, aby nauczycielki i nauczyciele rzeczywiście zinternalizowali wartości wynikające z zapisów programu i jasno widzieli cel, sens i myśl przewodnią codziennych oddziaływań wychowawczych. Takie zaproszenie do szerokiej dyskusji nie pozwala na traktowanie tematyki wychowawczej jako domeny jedynie wychowawców klas, a zarazem daje szansę na wypowiedzenie się tym członkom rady pedagogicznej, którzy być może mają ciekawe przemyślenia i pomysły, a nie mieli szansy się wypowiedzieć przy dotychczasowym trybie pracy. Synergia pozwala na wypracowanie rozwiązań, które dotąd były nieosiągalne.⁷

⁷ Więcej na temat mocy płynącej ze współpracy nauczycieli możecie przeczytać w naszym serwisie z obszaru *Pomagaj się uczyć*: <https://pomagajsieduczyc.ceo.org.pl/tematy/wspolpraca-nauczycieli/>

Wydaje się, że takie podejście do programu wychowawczo-profilaktycznego pozwala mu odzyskać właściwą rangę. Nie jest on jakimś dodatkiem do działalności dydaktycznej. Wychowanie w szkole również służy nauce – nauce postaw i zachowań społecznie pożądanych – a program wychowawczo-profilaktyczny ma stanowić strategię kształcenia tych postaw i zachowań.

Na koniec przypomnijmy jeszcze, co na ten temat mówi *Podstawa programowa kształcenia ogólnego*:

Szkolny zestaw programów nauczania oraz program wychowawczo-profilaktyczny szkoły tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

O czym warto pamiętać:

- Zaproszenie do pracy nad programem wychowawczo-profilaktycznym uczennice i uczniów oraz rodziców (jeśli to możliwe, wysłuchajcie też pracowników administracji i obsługi).
- Przedyskutujcie w gronie nauczycielskim zapisy programu (stawiajcie pytania; przekładajcie ogólne zapisy na codzienną praktykę w klasie; sprawdzajcie, jak możecie wzajemnie się wspierać w realizacji zadań).

Wychowanie to podstawa: zestawienie materiałów

Na cykl publikacji *Wychowanie to podstawa* składają się następujące pozycje:

- [Wychowanie to podstawa. Materiały dla nauczycielek i nauczycieli.](#)
- [Wychowanie to podstawa. Metodologia pracy nad programem wychowawczo-profilaktycznym szkoły.](#)
- Wychowanie to podstawa. Rekomendacje do pracy nad programem wychowawczo-profilaktycznym szkoły. Dobre praktyki.

Zachęcamy również do obejrzenia webinarów dla nauczycielek i nauczycieli, które powstały w ramach programu:

- **Relacje to podstawa** (goście: Natalia Boszczyk i Tomasz Kołodziejczyk): <https://youtu.be/YJBrjWijbRQ>
- **Być wychowawcą lub wychowawczynią klasy – co to właściwie znaczy?** (goście: Anna Konarzewska i Jarosław Kordziński): <https://youtu.be/nF3OOHrpmZo>
- **Jak rozwijać potencjał poszczególnych uczniów i uczennic w klasie?** (goście: Magdalena Śniegulska, Jakub Niewiński): <https://youtu.be/lz8vA3TKSrs>
- **Jak skutecznie pracować z klasą jako grupą?** (goście: Izabela Jaskółka-Turek, Paweł Łęcki): <https://youtu.be/dH7QEp6WbZc>
- **Jak angażować uczniów i uczennice w życie szkoły?** (goście: Marta Florkiewicz-Borkowska i Michał Tragarz): <https://youtu.be/N2FyLJZKnXM>
- **Jak angażować uczniów i uczennice w działania na rzecz społeczności lokalnej?** (goście: Agnieszka Jan-kowiak-Maik i Mirosław Skrzypczyk): <https://youtu.be/e2-5DcclAgU>
- **Jak uwrażliwiać uczniów i uczennice na wyzwania globalne?** (goście: Bernadetta Białek, Sylwia Międzybrodzka, Marta Jackowska-Uwadizu): https://youtu.be/3iEL_qNVIMQ
- **Edukacja włączająca jako realizacja praw człowieka w praktyce szkolnej** (gościni: Evgeniya Khoroltseva z Human Rights Academy w Oslo): <https://youtu.be/5F-igU3pFZM>

Wsparcie szkół w pracy nad programami wychowawczo-profilaktycznymi oraz zebranie rekomendacji i dobrych praktyk w ramach programu CEO „Wychowanie to podstawa”:

Marzenna Dąbrowska, Izabela Jaskółka-Turek, Laura Piotrowska, Janina Stojak, Michał Szczepanik, Edyta Wąsik

Wydawca:

Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej

ul. Noakowskiego 10

00-666 Warszawa

www.ceo.org.pl

Projekt graficzny i skład: RZECZYOBRAZKOWE

ISBN 9788367226004

Ucz
otwartości

Program Wychowanie to podstawa jest realizowany przez Centrum Edukacji Obywatelskiej w ramach obszaru programowego Ucz otwartości, który wspiera budowanie w klasie dobrych relacji oraz pomaga nauczycielom i nauczycielkom podejmować z uczniami i uczennicami trudne tematy.

